

SANT BARTOMEU DE CAMPOSINES

Façana de St. Bartomeu.

El conjunt de l'ermita de Sant Bartomeu de Camposines consta d'una petita església i de les restes d'una construcció contigua, situada a la part més alta del terreny.

L'estructura de l'edifici és molt senzilla. Forma a l'exterior un bloc rectangular del qual sobresurten dos massissos contraforts al costat nord.

Es tracta d'una planta de tipus basilical amb capçalera plana i d'una sola nau. Està coberta per un sostre a dues aigües format per lloses saltacavallades i sostingut per nou arcs diafragmes lleugerament apuntats.

L'única entrada de llum és una petita finestra d'un sol vessament que s'eixampla cap a l'interior per estrènyer-se a l'exterior formant un estret rectangle vertical. La porta d'entrada, al peu és arquivada a l'interior i formada per un arc de mig punt dovellat en l'exterior. La façana no té cap altra obertura que l'arc de la porta. En la part superior tres mènsules estan encastades en el mur, essent probablement l'inici d'un desaparegut pòrtic.

L'edifici annex és de planta rectangular, quasi quadrada. Està situat a més alçada que l'església. Els murs són molt més estrets que els d'aquesta i l'aparell és més rudimentari, s'acce-

deix a ell mitjançant unes escales i una porta arquivada. Estaria cobert per una teulada a dues aigües i constaria també d'una finestra quadrada prou gran. L'edifici es troba en l'actualitat en estat semiruïnós, que contrasta amb la bona conservació de l'església.

A l'interior del temple es troben restes de quatre petites columnes i un fragment de pedra que podrien formar el suport i l'ara de l'altar respectivament. També hi ha dues columnes de gran format (que podrien sustentar un possible arc triomfal), i part d'una altra columna de forma hexagonal amb trets gòtics tallats en cada una de les seves cares. A més a més, hi ha restes en pedra d'una creu templària i d'un escut nobiliari.

L'església destaca per les seves proporcions i la seva senzillesa. La total absència i la simplicitat del seu model, no l'exclou de ser un edifici ben traçat i excel·lentment proporcionat, construït segons la secció àurea. L'interior es caracteritza pels seus carreus ben tallats i encaixats. L'espai resultant està animat per un excel·lent ritme de llums i ombres, plens i buits aconseguits pels entrants i sortints que formen sobre el mur els nous arcs diafragma.

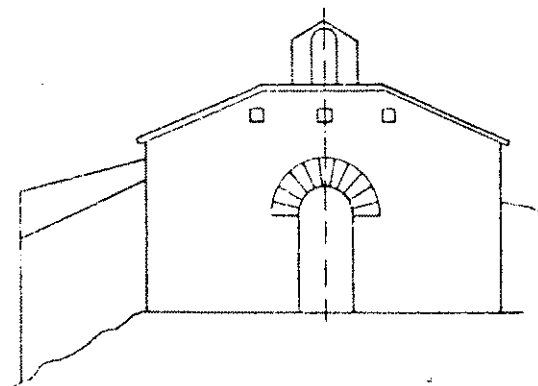
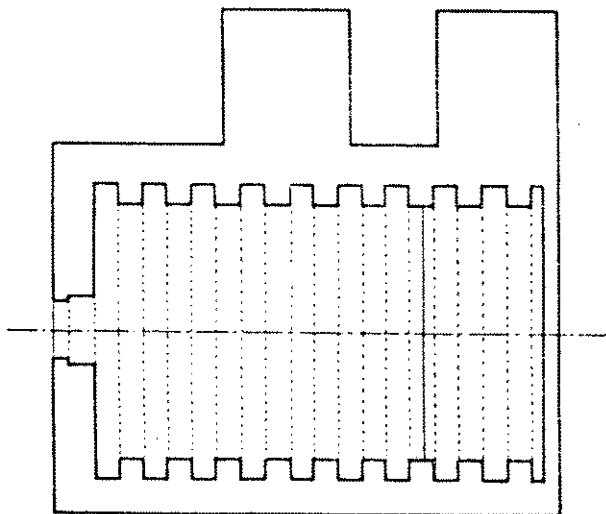
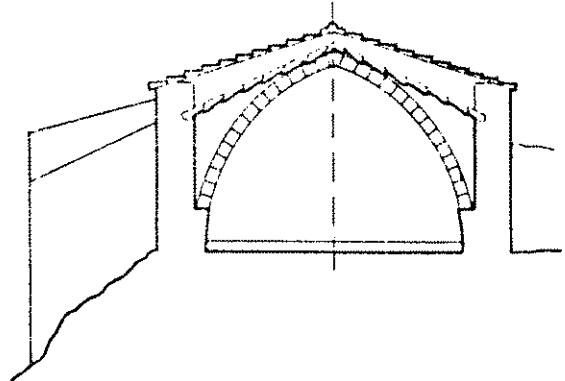
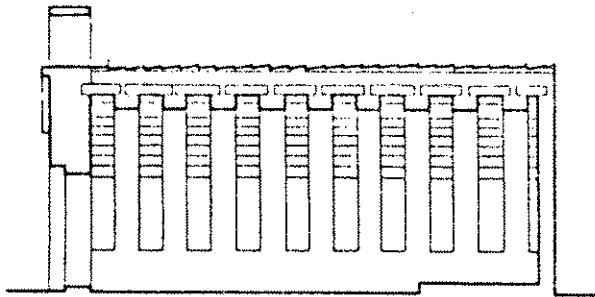
El resultat és una estructura de gran qualitat que probablement va ser feta per picapedrers professionals. Aquest fet sembla confirmar-se

per l'existència de signes gravats en el mur (entre ells hi figura la creu templària), pràctica habitual dels grups de picapedrers de l'Edat Mitjana. Molts d'aquests signes es troben també tallats en algunes de les dependències dels monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus. Se sap que va haver trasllats de picapedrers, però és una qüestió que no ha estat estudiada convenientment.¹

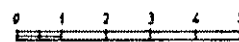
Respecte als estudis que s'han fet de l'església, trobem dades en l'obra de J. M. Gavín,² en la Gran Enciclopèdia Catalana³ i en l'inventari d'Emma Liaño.⁴ En aquestes obres s'esmenta solament l'edifici sense cap tipus d'anàlisi de les estructures arquitectòniques, encara que Emma Liaño comenta les semblances estructurals de Sant Bartomeu i la propera ermita de Santa Margarida de Berrús.⁵

Joan Fuguet i Sans contribueix amb un recent treball a pal·liar la manca d'estudis sobre arquitectura templària a Catalunya. Estudia Sant Bartomeu incloent-lo dins un grup d'esglésies de la Terra Alta i de la Conca de Barberà que presenten unes característiques similars i que van ser construïdes durant el segle XIII per l'orde del Temple.

Aquest grup d'esglésies poden tenir un doble o triple origen: església parroquial d'un poble senyoriu templari, capella d'un castell de subcomanda, capella d'un grup de masies en règim de possessió directa dels frares. En el primer cas inclou la parròquia de Gandesa, l'exemplar més important d'aquest tipus d'arquitectura, Santa Magdalena, de Caseres, Nostra Senyora de Gràcia, de Vilalba dels Arcs i la Transfiguració de Pinyeres, de Batea. En el segon cas, Sant Joan

LES CAMPOSINES -LA TATADELLA-
(TERRA ALTA) SANT BARTOMEU

Planta, seccions i alçat de Sant Bartomeu segons Joan Fuguet i Sans.

TEMÀTICA HISTÒRICA SOCIAL I DE COSTUMS

d'Algars (Batea) i Santa Anna d'Almudefer (Caseres). En el tercer cas Sant Bartomeu de Camposines i Santa Margarida de Berrús.⁶

Les esglésies presenten totes característiques similars. Són totes rectangulars, de capçalera plana i amb la porta d'entrada al peu. Molt fosques, amb una sola finestra com el cas de Sant Bartomeu, i algunes sense. Les més importants, les parroquials, tenen volta de canó i les altres presenten la mateixa solució que es dona a Sant Bartomeu, és a dir, teulat a dues aigües sostingut per arcs diafragmes.

Sabem que a Catalunya i a l'Aragó, els templaris es van encarregar de la defensa, repoblació i organització religiosa de les terres recentment reconquerides, mentre els bisbats assumien

aquesta tasca. Ara bé, com assenyala Fuguat, l'arquitectura templera manca d'unes característiques formals, peculiars, que la defineixin.⁷ No es pot dir que existeixi una arquitectura pròpiament templera. Aquesta és un conjunt determinat per les tradicions locals i les influències exteriors. Els templers no aporten cap novetat arquitectònica. Es limiten a repetir una determinada tipologia que els resol les necessitats inherents a la problemàtica de la repoblació i exigències de culte de les poblacions de les comarques recentment reconquistades.

El tipus d'edifici de planta basilical d'una sola nau és dins la línia de l'arquitectura mediterrània, que arrenca de la basilica romana, de la qual la forma és adaptada a les necessitats del culte religiós dels primers cristians. En l'arquitectura

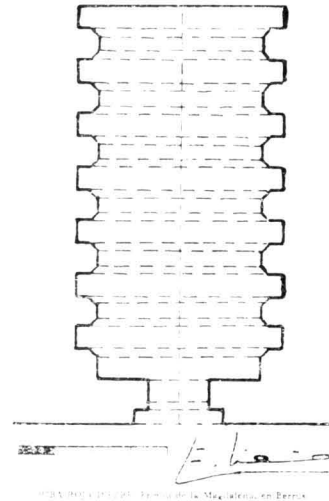
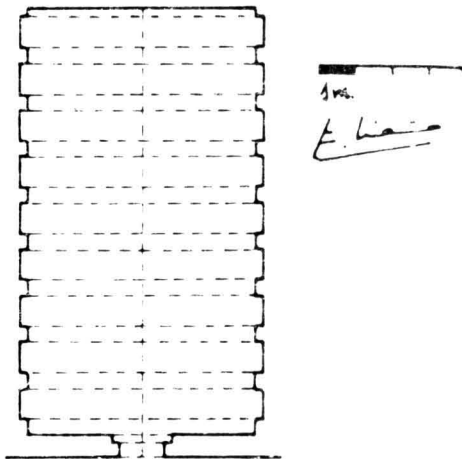

Creu templària.

Restes de columnes.

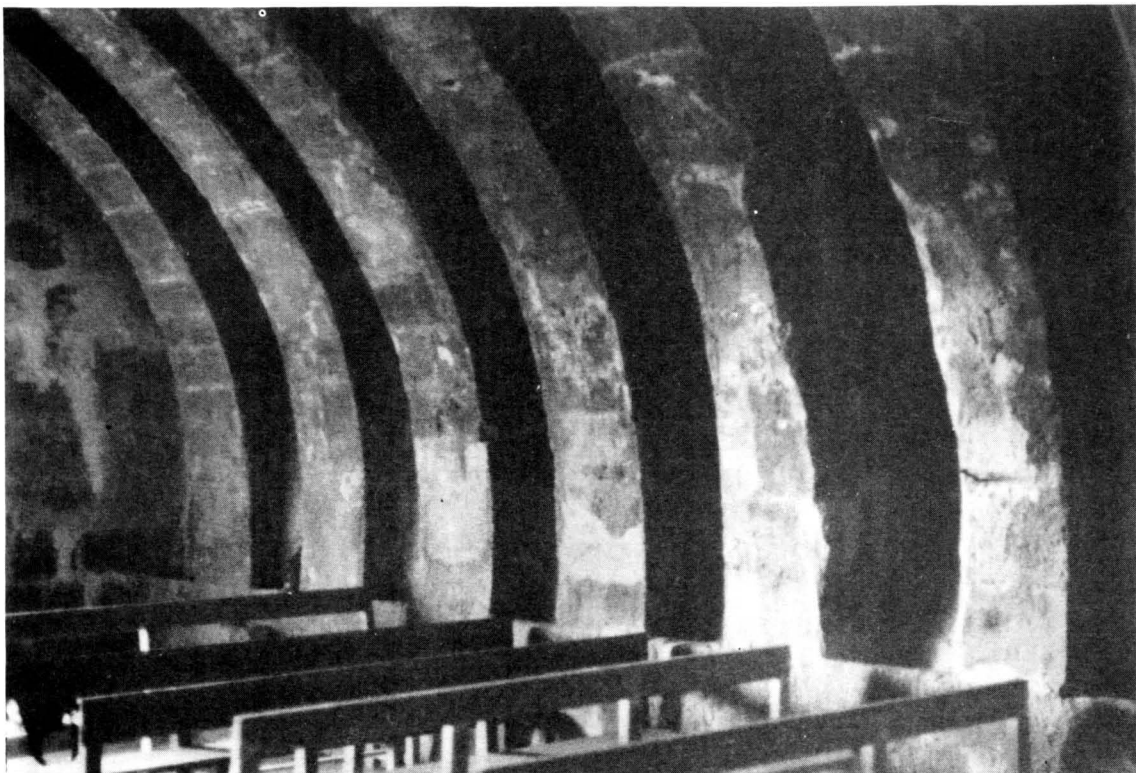
religiosa dels ss. ix i x de la Catalunya Vella, apareixen amb certa freqüència esglésies d'aquest tipus, totes elles seguint el traçat del petit temple rural. Es tracta d'una tipologia que reuneix totes les qualitats per al culte cristià, i que per això i per la seva facilitat de construcció serà molt utilitzada fins i tot us en èpoques posteriors. Segons Puig i Cadafach, la forma rectangular, serà des del s. xii cada vegada més comuna. Serà adaptada per les noves ordes mendicants i serà el model de les petites esglésies rurals «com les que s'aixequen al voltant de les nostres catedrals de Tarragona (Santa Tecla i Sant Pau) esdevingudes pura i simplement rectangulars».⁸

La senzillesa i absència de decoració, són maneres de fer que l'orde prengué del rigor constructiu de les construccions cistercenques. Prop d'allí, aquests monjos s'han assentat a Poblet i Santes Creus amb l'evident intenció de colonitzar agrícolament les terres recentment conquerides. No s'ha d'oblidar que el 1150 Ramon Berenguer IV crida aquests monjos perquè colonitzin les terres que s'estan repoblant. L'orde del Cister entrà a Catalunya a mitjans del s. xii amb les fundacions de Poblet i Santes Creus, a través de les quals va exercir una gran influència. Els seus establiments agropecuaris van poblar zones dilatades i van introduir noves tècniques en l'organització agrícola.

LA FATARELLA: Santo Bertomeu, en Camposines.

Plantes de Sta. Magdalena de Berrús i de St. Bartomeu de Camposines, segons Emma Liaño.

Arcs diafragmes (interior).

També en aquests monestirs trobaren probablement els templers la solució donada als elements sustentats de l'ermita: la tipologia típicament catalana dels arcs diafragma sostinent una coberta a dues aigües. Encara que el més corrent serà l'embigat de fusta, aquestes esglésies presenten l'originalitat del sostre format per lloses saltacavallades.⁹

L'estructura més antiga d'aquest tipus que coneixem és la del dormitori dels novicis de Santes Creus, construït entre 1191 i 1225. Aquest tipus de solució evoca la tipologia de les mesquites i altres construccions musulmanes, el coneixement de les quals arribarà als monjos cistercencs a través dels comerciants catalans que viatjaven pel Mediterrani. No obstant, el tipus català difereix de l'islàmic perquè en els primers els arcs se succeeixen segons un eix en profunditat, mentre que en les construccions àrabs apareixen formant espais transversals. Aquest tipus d'arc s'estén per tot Catalunya durant el s. XIII. En el s. XIV apareix encara amb més freqüència, trobant-se en la mateixa capella reial de Barcelona.¹⁰

Aquest arc lleugerament apuntat ha estat presumiblement la causa que s'hagi conceptuat l'edifici com a gòtic, qualificació errònia que no solament s'ha donat a sant Bartomeu sinó també a altres esglésies de la província de Tarragona aproximadament d'aquesta època. L'ermita, tant per la seva estructura com per les seves característiques generals, correspondria més aviat a un model romànic. De fet és que a Tarragona persisteixen determinades fórmules romàniques durant tot el s. XIII i part del XIV. La qüestió del per què manca encara d'una resposta ben fonamentada. Podria ser conseqüència bé de cert conservadurisme dels monjos cistercencs, els quals, en posseir grans territoris a la zona, tinguessin cert poder de decisió a l'hora d'imposar determinats models constructius; o bé podria ser degut a l'assimilació profunda d'una manera de fer per part dels picapedrers locals que van ajudar a mantenir la tradició.¹¹

Es tracta, a la fi, d'un notable exemplar d'arquitectura religiosa medieval de tipus rural, destinat a satisfer les necessitats de culte d'una petita població agrícola recentment reconquerida. Forma part d'un grup d'esglésies construïdes per l'orde del Temple el s. XIII, del qual l'homogeneïtat correspon més al fet de pertànyer a una àrea geogràfica reduïda i amb unes característiques culturals i històriques comunes, que a una originalitat creativa i peculiar de l'arquitectura templària.

**Carmen MARTÍN
Maite ECHART**

NOTES

1. ESPANYOL BERTRAN, F. *Art Català-Estat de la qüestió*. V Congrés del C.E.H.A. Barcelona 1984. *L'arquitectura romànica*. Pg. 70.
2. GAVIN, J. M. *Inventari d'esglésies*. Barcelona 1977. Vol 1. Pg. 95.
3. Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1973. Vol IV. Pg. 230.
4. LIAÑO, E. *Inventario del patrimonio artistico de Tarragona y su provincia*. Madrid 1983.
5. LIAÑO, E. Op. Cit. Pg. 256 i ss.
6. FUGUET I SANS, J. *Actes de les primeres jornades sobre els ordes militars a Catalunya*. Montblanc. Novembre 1985. *L'arquitectura de les capelles templeres a la Catalunya Nova* (en vies de publicació).
7. FUGUET I SANS, J. Op. Cit.
8. PUIG I CADAFAALCH, J. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Barcelona. Ed. Facsimil de 1983. Vol III. *Els segles XII i XIII*. Pg. 401.
9. FUGUET I SANS, J. Op. Cit.
10. CIRICI, A. *Arquitectura gòtica catalana*. Barcelona 1968. Cap. *Naves envigadas*. Pg. 48 i ss.
11. ESPANYOL, F. Op. Cit. Pg. 78.

Vista de
la capçalera.

